

Шумейко Зінаїда

ORCID 0000-0003-2705 0924

Кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,
Пенітенціарна академія України
(Чернігів, Україна) E-mail: zina1906@ukr.net

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА В ЮРИДИЧНІ ГАЛУЗІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКЛАДАННЯ ДЛЯ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

Мета дослідження полягає у визначенні перспектив викладання основ лінгвістичної експертизи в юридичній галузі для майбутніх правників у контексті нормативних і вибіркового освітніх компонентів.

Методологія. Під час дослідження застосовано низку різних методів наукового пошуку, зокрема: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження – з метою визначення стану розробленості питання й окреслення перспектив його дослідження; зіставлення – для порівняння поглядів різних учених на досліджувану проблему; індукції та дедукції, систематизації й узагальнення – для формулювання висновків.

Дослідження здійснене на основі поєднання положень низки методологічних підходів, зокрема: компетентнісного (для визначення ролі й місця лінгвістичної експертизи в формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі права), діяльнісного (залучення майбутніх правників до активної освітньої діяльності в процесі опанування загальних теоретичних аспектів, пов'язаних із застосуванням лінгвістичної експертизи), аксіологічного (для формування системи ціннісно-світоглядних орієнтацій майбутніх фахівців у галузі права під час ознайомлення з основами здійснення лінгвістичної експертизи).

Наукова новизна. У статті схарактеризовано стан розвитку лінгвістичної експертології в українському науковому дискурсі, окреслено перспективи викладання основ лінгвістичної експертизи в юридичній галузі для майбутніх правників у контексті нормативних і вибіркового освітніх компонентів

Висновки. На сучасному етапі лінгвістична експертиза набуває особливої значущості в контексті зовнішніх і внутрішніх загроз і викликів, а це інтенсифікує розроблення теоретичних і практичних засад української лінгвістичної експертології, зокрема створення типологій, окреслення методики проведення експертиз різних типів тощо. Це актуалізувало необхідність ознайомлення майбутніх фахівців у галузі права з теоретичними засадами лінгвістичної експертології і формування в них навичок здійснення насамперед семантично-текстуальної експертизи усного й писемного мовлення. Обґрунтовано, до професійної підготовки майбутніх правників доцільно впровадити обов'язкову чи вибіркочку освітню компоненту з юридично-лінгвістичної експертології на другому ступені вищої освіти, а також увести певні теми до навчальної дисципліни «Українська мова та основи діловодства» на бакалавраті.

Ключові слова: здобувачі вищої освіти, лінгвістична експертиза, професійна компетентність, майбутні фахівці в галузі права, лінгвістична експертологія, освітні компоненти.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У межах функціонування сучасної мовознавчої науки зафіксовано різноманітні тенденції, що репрезентують нові напрями в розвитку цієї наукової галузі, як-от: мультидисциплінарність (застосування теоретичних засад та наукового апарату інших сфер наукового пізнання), антропоцентризм (мовні явища досліджуються через призму категорії «мовна особистість»), експансіонізм (розширення напрямів лінгвістичних пошуків), функціоналізм (вивчення мови в контексті реалізації нею певних функцій, з урахуванням дискурсу) та експланаторність (передбачає не лише опис фактів, а й інтерпретацію їх).

Порівняно новою галуззю мовознавчих досліджень в Україні стала лінгвістична експертиза, що охоплює різноманітні напрями вивчення продуктів писемного й усного мовлення, як-от: лінгвостилістична експертиза законопроектів, фоноскопічна експертиза як різновид криміналістичної експертизи, авторознавча експертиза, експертиза конфліктних текстів (у документаційних та інформаційних суперечках), мовноідентифікаційна експертиза (лінгвографічна, почеркознавча), експертиза рекламних текстів тощо [3]. Це зумовило розвиток різноманітних векторів наукових досліджень у галузі сучасної української лінгвістичної експертизи, значущість яких детермінована сучасними державо-творчими й суспільними процесами. Це дає змогу констатувати, що лінгвістична експертиза є досить важливим аспектом професійної діяльності фахівців у галузі юриспруденції, а отже, у процесі їхньої професійної підготовки в закладах вищої освіти необхідно сформулювати в них загальне уявлення про цей напрям мовознавчих досліджень, а також базові навички здійснення лінгвістичного аналізу текстів.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Різноманітні аспекти проведення лінгвістичної експертизи в умовах сьогодення досліджували В. Бондарчук, І. Босак (у контексті розслідування одержання неправомірної вигоди службовою особою) [3], Т. Будько (ознаки пропаганди деструктивного характеру в тексті мовного повідомлення), Л. Компанцева (лінгвістична експертиза соціальних мереж в умовах гібридних викликів національній безпеці України), М. Одарюк (судова експертиза у кримінальному процесі), О. Держалюк (антикорупційна експертиза нормативно-правових актів та їхніх проектів як засіб запобігання корупції в Україні), М. Рубашенко (проблематика публічних закликів та публічних заперечень: судова лінгвістична експертиза і кримінальне право).

Аналіз цих та інших праць дає підстави стверджувати, що в умовах сьогодення лінгвістична експертиза спрямована насамперед на дослідження медіатекстів задля виявлення ознак маніпулятивного впливу чи мови ворожнечі, а також на дослідження писемних текстів різних жанрів і стилів для використання в судових процесах. Отже, теоретичні засади проведення лінгвістичної експертизи досліджені на сьогодні досить повно, проте постає необхідність розроблення практичних аспектів, пов'язаних із ознайомленням майбутніх фахівців у галузі права із процедурою проведення лінгвістичної експертизи в загальному вигляді.

Формулювання мети статті. Мета дослідження полягає у визначенні перспектив викладання основ лінгвістичної експертизи в юридичній галузі для майбутніх правників у контексті нормативних освітніх компонентів, зокрема «Української мови та основ діловодства».

Висвітлення процедури теоретико-методологічного дослідження із зазначенням методів. Під час дослідження застосовано низку різних методів наукового пошуку, зокрема: аналіз наукової літератури з проблеми дослідження – з метою визначення стану розробленості питання й окреслення перспектив його дослідження; зіставлення – для порівняння поглядів різних учених на досліджувану проблему; індукції та дедукції, систематизації й узагальнення – для формулювання висновків.

Дослідження здійснене на основі поєднання положень низки методологічних підходів, зокрема: компетентнісного (для визначення ролі й місця лінгвістичної експертизи в формуванні професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі права), діяльнісного (залучення майбутніх правників до активної освітньої діяльності в процесі опанування загальних теоретичних аспектів, пов'язаних із застосуванням лінгвістичної експертизи), аксіологічного (для формування системи ціннісно-світоглядних орієнтацій майбутніх фахівців у галузі права під час ознайомлення з основами здійснення лінгвістичної експертизи).

Виклад основного матеріалу дослідження. Передусім варто зауважити, що на сьогодні в лінгвістиці панує плюралізм думок щодо визначення поняття «лінгвістична експертиза», дослідники беруть до уваги такі аспекти, як мета експертизи, методика її проведення, характер досліджуваних матеріалів. Зокрема Л. В. Ажнюк пропонує таке визначення: лінгвістична експертиза – це спеціалізоване мовознавче дослідження текстових матеріалів, інших мовних об'єктів, а також невербальних засобів комунікації, які в поєднанні з вербальними генерують смисли у повідомленні [1, с. 3]. Н. В. Артикуца розглядає її як «спосіб дослідження тексту з метою надання кваліфікованої експертної оцінки різних параметрів тексту, мовних засобів різного рівня (графічних, фонетичних, граматичних, стилістичних тощо), їх відбору і використання, відповідності певним нормам і критеріям» [2, с. 49]. Нам імпонує це визначення, оскільки воно досить повно відображає сутність досліджуваного феномену.

Ще однією важливою проблемою є типологія лінгвістичної експертизи, яка передусім поділяється на авторознавчу експертизу писемного мовлення та семантико-текстуальну експертизу писемного та усного мовлення [4]. Більш тривалу історію функціонування в Україні має авторознавча експертиза, яка виконує ідентифікаційні (щодо ототожнення особи автора тексту) та неідентифікаційні (діагностичні) завдання, що полягають у з'ясуванні умов складання тексту, фактів викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, мови, освіти автора документа [6]. Семантико-текстуальна експертиза писемного та усного мовлення спрямована на встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їхніми текстовими відтвореннями), їхньої стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі/особам), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, непов'язаних зі встановленням фактичних даних про автора [3].

Водночас у науковому дискурсі представлено й інші класифікації, наприклад, Л. В. Ажнюк виділила дві великі групи, що протиставляються за об'єктом дослідження: експертизи текстів документів, які регулюють суспільні відносини – від нормативних актів найвищого рівня до особистих документів і офіційних листів; експертизи публічних текстів, мова яких регулюється спеціальними нормативними документами та які були оприлюднені медійними засобами (публікації в електронних і друкованих ЗМІ та в соціальних мережах, тексти теле- і радіопередач, виступи публічних осіб, рекламні тексти тощо) [1, с. 5]. Л.І. Шевченко, Д.Ю. Сизов стверджують, що за формальним параметром лінгвістичні експертизи поділяються на офіційні (виконуються за постановою суду та мають статус доказів) та ініціативні (виконуються за вимогою зацікавлених фізичних і юридичних осіб, набувають статусу доказів лише за рішенням суду) [7, с. 43]. За обсягом аналізованого тексту виділяють лінгвістичну експертизу одного слова, словосполучення, речення, а також лінгвістичну експертизу тексту (чи дискурсу). За кількістю експертів виділяють комісійні (виконуються декількома експертами) і некомісійні (виконуються одним експертом) експертизи [7, с. 47]. За метою проведення дослідники розмежовують лінгвістичну експертизу, яка проводиться на замовлення; лінгвістичну експертизу, яка проводиться з метою наукового дослідження; лінгвістичну експертизу, яка проводиться з довільними цілями. За рівнем аналізу мови виокремлюють: почеркознавчі експертизи; фонетичні експертизи; морфологічні експертизи; текстологічні експертизи (сюди також входять лінгвістичні (фразові та надфразові рівні)); дискурсивні експертизи [7, с. 47-49]. Відповідно, майбутніх фахівців у галузі права варто ознайомити не лише з проблемою типології лінгвістичної експертизи, а й із методикою здійснення експертизи кожного із зазначених типів.

Вважаємо, що з метою ефективного формування професійної компетентності майбутніх юристів доцільно було б запропонувати для них нормативну чи вибіркочну освітню компоненту з юридично-лінгвістичної експертології на другому ступені вищої освіти, а також увести певні теми до навчальної дисципліни «Українська мова та основи діловодства», у контексті яких варто ознайомити здобувачів із теоретичними та методичними засадами судової лінгвістичної експертизи, принципами класифікації та видами експертиз, а також особливостями нормативного регулювання лінгвістичних експертиз мовлення. Окрім того, необхідно, на нашу думку, більш ґрунтовно зупинитися на семантико-текстуальній лінгвістичній експертизі усного й писемного мовлення, зокрема ознайомити майбутніх правників з процесом встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у певних текстах, їхньої стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в текстах.

У контексті самостійної роботи здобувачів вищої освіти рекомендуємо їм ознайомитися з науково-експертною, методологічною й теоретичною роботою з лінгвістичної експертології, яка на сьогодні зосереджена в державному підприємстві «Українське бюро лінгвістичних експертиз», що було засноване 2005 року і входить до складу Національної академії наук України [4]. Зокрема варто звернутися до типології лінгвістичних експертиз за матеріалами справи, щ була розроблена фахівцями цієї установи, зокрема:

- лінгвістична експертиза, пов'язана з правовим захистом товарного знака, встановленням ідентичності підприємця;
- лінгвістична експертиза, пов'язана з правовим захистом інтелектуальної власності та авторського права;
- лінгвістична експертиза текстів у справах про захист честі, гідності та ділової репутації громадян чи юридичних осіб;
- експертиза текстів та елементів тексту на предмет їх відповідності нормам українського правопису, правилам міжмовної транслітерації, законодавству України про мову;
- лінгвістична експертиза записів у офіційних документах: встановлення тотожності імен, власних назв, термінів та інших елементів тексту, що відрізняються орфографічними, граматичними, стилістичними чи іншими особливостями; ідентифікація власних назв та імен, записаних українськими (російськими) літерами і латиницею;
- аналіз якості перекладу, встановлення відповідності перекладного тексту (чи його елементів) оригіналові [4].

Задля реалізації студентоцентровано підходу й забезпечення права на реалізацію індивідуальної освітньої траєкторії здобувача вищої освіти [4] можна запропонувати інший варіант завдання для самостійної роботи здобувачів, наприклад: оформіть вступну частину експертного висновку (тип експертизи визначте самостійно); виконайте завдання щодо аналізу лінгвістичних експертиз: оцініть характер висновків експерта; оцініть компетентність експерта; оцініть питання з точки зору компетенції експерта; типологізуйте завдання експертних висновків; опишіть методи експертних висновків; визначте вид експертизи. Як свідчить досвід викладацької діяльності, такі завдання сприяють не лише поглибленню теоретичних знань, а й формуванню практичних навичок лінгвістичного аналізу текстових матеріалів, пов'язаних із юридичною практикою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. На сучасному етапі лінгвістична експертиза набуває особливої значущості в контексті зовнішніх і внутрішніх загроз і викликів, а це інтенсифікує розроблення теоретичних і практичних засад української лінгвістичної експертології, зокрема створення типологій, окреслення методики проведення експертиз різних типів тощо. Це актуалізувало необхідність

ознайомлення майбутніх фахівців у галузі права з теоретичними засадами лінгвістичної експертології і формування в них навичок здійснення насамперед семантично-текстуальної експертизи усного й писемного мовлення. Обґрунтовано, до професійної підготовки майбутніх правників доцільно впровадити обов'язкову чи вибіркочу освітню компоненту з юридично-лінгвістичної експертології на другому ступені вищої освіти, а також увести певні теми до навчальної дисципліни «Українська мова та основи діловодства» на бакалавраті.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у визначенні ефективних методів і прийомів опанування лінгвістичної експертизи в контексті освітнього процесу закладів вищої освіти, що здійснюють професійну підготовку майбутніх фахівців у галузі права.

References

1. Ажнюк Л. В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методика їх дослідження. *Мовознавство*. 2016. №3, С. 3–18.
Azhniuk, L. V. (2016). Typolohiia ob'ektiv linhvistychnoi ekspertyzy i metodyka yikh doslidzhennia [Typology of objects of linguistic examination and methods of their research]. *Movoznavstvo* [Linguistics], 3, 3–18. [in Ukrainian].
2. Артикуца Н. В. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. *Визначальні тенденції генезису державності і права: зб. наук. пр.: міжнар. наук.-практ. конф. «Треті Прибузькі юридичні читання»*. Миколаїв: Іліон, 2007, 48-56.
Artykutsa, N. V. (2007). Zakonodavchyi tekst yak predmet linhvistychnoi ekspertyzy [Legislative text as a subject of linguistic examination.]. *Vyznachalni tendentsii henezysu derzhavnosti i prava: zb. nauk. pr.: mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Treti Prybuzki yurydychni chytannia»* [Determinant tendencies of the genesis of statehood and law: collection of scientific works: international scientific-practical conference «Third Pribuzhsky legal readings»]. Mykolaiv: Ilion, 48-56. [in Ukrainian].
3. Бондарчук В.В., Босак, І.А. Особливості проведення семантико-текстуальної експертизи в розслідуванні прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. *Криміналістичний вісник*, 2023. №2(40). С. 43-53.
Bondarchuk, V.V. & Bosak, I.A. (2023). Osoblyvosti provedennia semantyko-tekstualnoi ekspertyzy v rozsliduvanni pryiniattia propozyztsii, obitsianky abo oderzhannia nepravomirnoi vyhody sluzhbovoiu osoboio [Peculiarities of conducting semantic-textual examination in the investigation of acceptance of an offer, promise or receipt of an illegal benefit by an official]. *Kryminalistychnyi visnyk* [Criminalistic Bulletin], 2(40), 43-53. [in Ukrainian].
4. Лілік О.О. Вибіркові освітні компоненти в професійній підготовці майбутніх учителів української мови і літератури в магістратурі. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2024. Вип. 13. С. 110-123.
Lilik, O. (2024). Vybirkovi osvitni komponenty v profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury v mahistraturi [Selection of educational components in the profession of future teachers of Ukrainian language and literature in the master's degree program]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny. Seriia: Osvita. Sotsialni ta povedinkovi nauky* []. Vyp. 13. S. 110-123. [in Ukrainian].
5. Українське бюро лінгвістичних експертиз, (2005). URL: <http://lingvoexpert.org.ua/node>.
Ukrainske biuro linhvistychnykh ekspertyz, (2005) [Ukrainian Bureau of Linguistic Expertise]. Retrieved from: <http://lingvoexpert.org.ua/node>. [in Ukrainian].
6. Харитонова О.І. Авторське право та авторознавча лінгвістична експертиза у цифрову добу: монографія. Одеса: Фенікс, 2017.
Kharytonova, O.I. (2017). Avtorske pravo ta avtoroznavcha linhvistychna ekspertyza u tsyfrovu dobu: monohrafiia [Copyright and copyright linguistic expertise in the digital age: monograph]. Odesa: Feniks. [in Ukrainian].
7. Шевченко Л.І., Сизов Д.Ю. Лінгвістична експертиза: підручник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2021.
Shevchenko, L.I. & Syzov, D.Iu. (2021). Linhvistychna ekspertyza: pidruchnyk [Linguistic expertise: a textbook]. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet» [in Ukrainian].

Shumeiko Zinaida

ORCID 0000-0003-2705 0924

*Phd, Associate professor,
Associate professor of the Department
of pedagogy and humanities,
Penitentiary Academy of Ukraine
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: zina1906@ukr.net*

LINGUISTIC EXPERTISE IN THE LEGAL FIELD: TEACHING PROSPECTS FOR FUTURE LAWYERS

The aim of the study is to determine the prospects for teaching the basics of linguistic expertise in the legal field for future lawyers in the context of normative and selective educational components.

Methodology. *During the study, a number of different methods of scientific research were used, in particular: analysis of scientific literature on the research problem – in order to determine the state of development of the issue and outline the prospects for its research; comparison – to compare the views of different scientists on the problem under study; induction and deduction, systematization and generalization – to formulate conclusions. The research was carried out on the basis of a combination of the provisions of a number of methodological approaches, in particular: competence (to determine the role and place of linguistic expertise in the formation of professional competence of future specialists in the field of law), activity (involving future lawyers in active educational activities in the process of mastering general theoretical aspects related to the application of linguistic expertise), axiological (to form a system of value and worldview orientations of future specialists in the field of law during familiarization with the basics of conducting linguistic expertise).*

Scientific novelty. *The article characterizes the state of development of linguistic expertise in Ukrainian scientific discourse, outlines the prospects for teaching the basics of linguistic expertise in the legal field for future lawyers in the context of normative and selective educational components*

Conclusions. *At the present stage, linguistic expertise is gaining special significance in the context of external and internal threats and challenges, and this intensifies the development of theoretical and practical foundations of Ukrainian linguistic expertise, in particular the creation of typologies, outlining the methodology for conducting various types of expertise, etc. This has actualized the need to familiarize future specialists in the field of law with the theoretical foundations of linguistic expertise and to form in them the skills to carry out, first of all, semantic and textual expertise of oral and written speech. It is justified that it is advisable to introduce a mandatory or selective educational component in legal and linguistic expertise at the second level of higher education, as well as to introduce certain topics into the academic discipline «Ukrainian Language and Fundamentals of Office Management» at the bachelor's degree.*

Keywords: *higher education students, linguistic expertise, professional competence, future legal professionals, educational components.*

Стаття надійшла до редакції: 14.05.2025

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор С.В. Грищенко